

לבד בחברה שונה

פעם ראשונה מחוץ לחממה
הרב יואב מלכא

תכליתו של מאמר זה היא לפרוס לפניך חלקים מרכזיים של זירת הניסיונות המתהווה כמובן מאליו מתוך המפגש שבין החול ובין הקודש, כפי שהם מיוצגים במרקם היחסיים החברתיים בין החייל הדתי לסביבת החולין האופפת אותו. במאמר זה ניתנת לך אפשרות הוגנת להיות חכם מתוך הניסיון ואף לראות את הנולד ובזה להישמר מ"נקיעת הירך" ומ"צליעה" בעת ההתמודדות אל מול רשמי חולי חולין, השפעות זרות ו"רוחות בלתי מצויות" המנשבות באוויר חברתי סבוך זה ששמו צבא.

ראשי פרקים

- א. פתיחה – מחממה תומכת לסביבה "תוקפת"
- ב. דע את עצמך ומצבך
- ג. ותקננו בעצה טובה
- ד. סיכום

א. פתיחה – מחממה תומכת לסביבה "תוקפת"

תחושת הביטחון של האדם השכיח מתבססת בדרך כלל על אזורי מחיה תרבותיים מוגנים פחות או יותר. אזורי מחיה אלו נותנים לאדם בסיס ותמיכה ערכיים וחברתיים, אשר מספקים לו קרקע מוצקה ויציבה לניהול אורחות חייו.

למשל, צורכי הקיום הפיזי והנפשי של הילד מוגנים על ידי דאגת ההורים והתא המשפחתי החם, וכך יכול הילד להרגיש את ביטחונו בצורה איתנה, שכן הוא מפיק מאווייו ביד רחבה, מסתובב במרעה דשן של גירויים חיוביים, המאפשרים לו להמשיך את חייו בשקט ובשלווה יחסיים.

כך, גם בגילאים מאוחרים יותר, המתבגר הדתי – על אף היחשפותו לתכנים של התרבות הכללית מפאת הנגישות הקלה אל אמצעי התקשורת לגווניה – שרוי בסביבת חיים תומכת ערכיים. החברה המיידית והזמנית המלווה אותו לאורך שנים אלו היא בבחינת "מצא מין את מינו" ובזה יש לו "נחמה פורתא". הוא אמנם נחבל מהצטתו אל מרכזותה של התרבות הכללית, אבל עדיין יד כמה מושטת אליו בדמות משפחה, חברים, חופש רחב של קביעת סדרי עדיפויות ולוחות זמנים, ניצבים לימינו ומעניקים לו אחיזה בקרקע התרבותית שגדל עליה.

והנה, הנער מתגייס ליחידה עורפית או קרבית. מסגרות אלה מזמנות בדרך כלל מגוון רחב של התנהגויות, דעות, הלכי נפש ודינמיקה חברתית מיוחדת, שנוצרת כתוצאה מצירופיהם של כל אלה יחדיו. בידוע, שרוחב המגוון של המוזכרים לעיל כולל בתוכו (ולעתים קרובות גם מהווה את רובו) דברים המהווים סתירה חזיתית לאורח החיים והלכי המחשבה שליוו את הנער עד גיוסו.

אם כן, הבחור הדתי מוצא עצמו בודד ו"מותקף", איננו ערוך ל"זירת מטענים" מורכבת שכזו; עולמו הערפי, שקימו וביטחונו ניזונו עד כה מטבורה של סביבה תומכת בסך הכל, מוצא את עצמו לפתע בבחינת "אם אין אני לי מי לי". יש צורך בהתארגנות מיוחדת כדי שיוכל להתייצב מול אתגר שכזה.

אין ספק שזהו רגע משבר שמתוכו נובעות כמה אפשרויות תגובה אפשריות:

- א. התגוננות והיסגרות ב"תיבת נח" נפשית וחברתית.
- ב. היבלעות וטשטוש הבדלים הכרחיים בינו לבין החברה הסובבת.
- ג. מבוכה ואיבוד עשתונות.
- ד. סימביוזה – דו-קיום מעשי-נפשי-רוחני מרשים, בחינת: "זה נהנה וזה נהנה".

ב. דע את עצמך ומצבך

ההלם הראשוני הפוקד את החייל הדתי ה"בודד" מוליד בדרך כלל תגובות הישרדותיות, חלקן יצירתיות יותר וחלקן פחות, הנעדרות מענה אמתי אצילי ושלים לסיטואציה המורכבת שתוארה לעיל. מנגד, ישנו מצב חמור יותר שהחייל הדתי עלול להידרדר אליו, והוא כאשר אינסטינקט הישרדותי זה חסר לו, ואז ב"קול ענות חלושה" הוא מתמוסס ונמשך אחר הלך הרוח החברתי לטוב ולרע.

לעומת תגובות אלו, מעטים הם אותם חיילים ש"נמלכים בקונם" ומצמיחים מתוכם את קומת היראה והאמונה הדרושות כדי להוציא מ"עז" זה את מתיקותו.

המודעות למצב המורכב שבפניו עומד החייל הדתי, היא סימנה המובהק של האחריות האישית, שהיא נחלתו של האדם היודע את אשר לפניו ו"הרואה את הנולד"¹. בלא מודעות מוקדמת זו האדם עלול חלילה להגיע למצב של "דרך רשעים כאפלה לא ידעו במה יִכְשְׁלוּ"².

עד כאן עסקנו במאמר בחלק המודעות – "דע את עצמך ומצבך לפני שתדע מה להשיב". להלן ננסה לתת כמה כיווני מחשבה ומעשה לפתרון הסבך שתואר לעיל, שייטכן שאף יצליחו להביא את החייל להתגדל מתוכו.

1. משנה אבות ב ט.

2. משלי ד יט.

יישומן של הדרכות אלה מותנה בבגרות נפשית שמרכיביה העיקריים הם שניים –

א. הכרת ערך האמונה ומרכזיותה בחיינו.

ב. גבורת נפש להשיט את האמונה על גלי המציאות, ומוכנות להקרבה ולמסירות על מנת "לעבדה ולשמרה" חרף כל הקשיים.

ג. ותקנונו בעצה טובה

העצה הראשית היא – ראשית לכל, להעריך נכונה בלא דמיונות כזב את עוצמת הקושי.

לא היינו צריכים לומר ולהדגיש זאת, אם לא היה האדם עלול כל כך לנפילות דמיוניות בשעות קושי ומשבר. עד כמה קשה לשכל "לשפוט מישרים"³ בתנאי הלם ראשוני, נוכל ללמוד מאין-ספור מצבי חיים.

צריך להבין ששיפוט דמיוני נטול מדעיות שכלית שפוייה ומאוזנת, מכניס את האדם להלך נפש של ראיית שחורות עד שהוא מוכרע בידי המפלצת שהוא עצמו יצר בדמיונו הקודח.

דע את המציאות לאשורה! אל תחמיר ואל תקל.

הנה לך דוגמא: חיילים המכונים "חילוניים" מדברים על דברים שמרגיזים את נפשך ומותחים את עצביך, בין אם מדובר בתכנים שחוסר צניעות נודף מהם למרחוק, בין אם דברי בטלה, ריק או גרוע מזה. "אל תבהל ברוחך"⁴, הערך נכונה את המצב ומתוך כך דע את האפשרויות ההלכתיות והמוסריות העומדות לפניך. לבטח תתפלא לגלות שהן רבות מספור.

הרשות נתונה! הכר את בחירתך החופשית מתוך מנוחת נפש ושיקול דעת! אם אתה מתקשה לערוך חשבון זה לבדך – שתף את חברך, כבר אמר החכם מכל אדם "טובים השנים מן האחד"⁵.

עצה שנייה – צייר לנגד עיניך דיוקן של אישיות המוערכת על ידך.

יהיה מי שיצייר את דמותם של אבות האומה כפי שאלו עולות מתוך סיפורי התורה ודברי חז"ל, יהיה מי שיצייר לו את דמותם של גדולי התנאים והאמוראים או אולי את אבות אבותיו, סבו, רבו או אפילו חבר שאפתן המהווה בעבורו דמות לחיקוי.

אבל צייר! כי ציור דיוקנה של דמות מופת מעלה את המתנשא למרחב הבחירה החופשית ומעצימה בקרבם את הרצון הטוב הקובע נחרצות: "ובחרת בחיים"⁶!! מכפלת הכוח שנוצרת על ידי ציור דיוקן שכזה נוסכת תחושה של ביטחון וגבורת אמת שאינני לבדי ומה עוד שהיא מעמיקה את התוכחה הפנימית וגערת הקודש של הטוב ברע, של האמת בשקר ומשפילה אותם לעפר.

3. על פי תהלים עה ג.

4. קהלת ז ט.

5. שם ד ט.

6. דברים ל יט.

עצה שלישית – התפלל על נפשך! התפילה היא תוצר מובהק של הכרת המצוקה ועומק האתגר. זוהי הקרקע הנפשית שממנה צומחת ועולה התפילה. התפלל!! הפוך את התפילה ללחצן מצוקה! התפלל לבוראך שיחשל את כוחותיך להתמודד ביושר ובגבורה, שיפתח שכלך, לבך, שיעורר בך נחישות והתמדה. אל תוותר על הזדמנות מופלאה זו שנפלה בידך לזעוק בתפילה, אל תתבייש להתפלל.

עצה רביעית – נקוט יוזמה! אל תהיה פסיבי, המום, מופתע, בוהה. הפסיביות שלך מאפשרת לזרם ההולם בך להעמיק אחיזתו, בעוד אתה חסר עמדה. הבע את עצמך! הוסף תבלין משלך לתבשיל החברתי הכללי, הנה שותף פעיל ומשפיע על יצירת האווירה. גם אם אין לך חכמה של ממש או איזו תרופת פלא השתמש במה שיש לך, אך אל תיסוג מתוך תבוסתנות ורפות לבב. האר פנים! אמור מילה טובה, שמש דוגמא חיובית! הנה יצירתי!!

ודאי ראית לא פעם מה גבוה המחיר שמשלם מי ש"ממצמץ ראשון". נחש וחתול נעמדים זה מול זה: הראשון שימצמץ, מי שיצא ממיקוד ראשון – יפסיד במערכה. הכוחות הפועלים במציאות שואפים תמיד להתפשט, תהיה מוכרח לקדם פניהם, לפעמים לאגפם, לפעמים להסוות עצמך, בבחינת "ערום ראה רעה – נסתר"⁷, לפעמים לפתח שיח, לפעמים למחות כנגדם, אבל סתם כך להישאר אדיש זו לא אופציה כלל!

עצה חמישית – עיין בספרים שתוכנם קרוב לסוגיות שאתה שרוי בהן, למד מחכמתם של אחרים, גיבורי "גן המבוכה"⁸ של החיים. אל תתעקש לנסות הכל בעצמך דווקא, כי אם תעשה כן – אולי גם כפילים כ"שנות מתושלח" לא יספיקו לך לתהות על קנקנה של האמת. תוכל להיעזר כדוגמא בספרו המצוין של הרב בהר"ן ז"ל: "החברה והשפעתה על פי חז"ל"⁹, שגם הוא מועיל למטרה זו בהרבה מברוריו בסוגיות "היחיד והיחד" ועוד ספרים רבים כאלה.

"וכאשר תקום מן הספר – תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקימו"⁹.

עצה שישית – נפלת? לא עמדת בציפיות שהצבת לעצמך? נתח כישלונך והפק לקחים! עבור לאורכו ולרוחבו של האירוע ונסה להבין איך הגעת לדרך בלא מוצא זו. תמיד תוכל לשחזר את התהליך במעט התבוננות, זהה את החוליות החלשות שנבעו מחוסר היערכות שכלית, רגשית, מידותית ומעשית שלך. טפח ופתח את שרירי הנפש, והיה מוכן טוב יותר לפעם הבאה שוודאי תגיע, אבל בשום אופן אל תהיה "ככלב שב על קאו"¹⁰, כי הרגל נהפך לטבע.

7. משלי כז יב.

8. מסילת ישרים ג.

9. מתוך אגרת הרמב"ן.

10. משלי כו יא.

עצה שביעית – כתוב יומן אישי, "דאגה בלב איש – ישיחנה"¹¹. תאר בו את נפתולך, תן דמות ותואר להתמודדויותיך. אל **תחטט** במ, רק **תשוטט**, כי בכוחו של ה**תיאור** להעמיק את ה**טיהור**.

הנפש מתרשמת מדיוקנם של הדברים המסוגגנים בשפת היומן האישי. כך תבין טוב יותר את עצמך ואולי אף תגיע למצב של "שאלת חכם – חצי תשובה". אולי תוכל גם לחשוף את תיאוריך אלו בפני ידיד נפש, רַע קרוב, איש סוד, או "חבר מעלה"¹², שיבין לנפשך, יעודד, יחזק ואולי יחלוק אִתך גם מניסיונו.

עצה שמינית – ראית פעם בעל חיים מגיע לטריטוריה חדשה? קודם לכל הוא מסמן גבולות ומדגיש אותם על ידי ריחם העז של "מי רגליו". הדגשה זו נועדה בעבורו ובעבור אחרים. יעקב שולח מלאכים לַעֲשׂו ושם בפייהם דברים נוקבים בעבורו: "עם לבן גרתי..."¹³ – "עם לבן הרשע גרתי ותרתי"ג מצוות שמרתי ולא למדתי ממעשיו הרעים"¹⁴. דע לך עֲשׂו: אינני הפקר שהכל דשים בו, יש לי מטען רוחני, יכולת התמודדות. התכונן בהתאם, אתה הולך לפגוש "גברא רבא", לא דחליל!

מתוך התרעה זו מסתגנת מערכת יחסים מכובדת יותר, הזולת יודע שאתה נוכח, שיש לך עקרונות. חשוב שאנשים סביבך ידעו וירגישו את הערכתך העצמית, לא הערכה עצמית שקרית, אלא כזו שמתבססת על כבוד אמיתי ממקורה של תורה וקדושה. כך תיצור גבולות! כך ידעו הסובבים אותך לכבד גבולות אלו! ידעו עד לאן מותר להם להלך בחופשיות ומהיכן עליהם לנקוש על דלתך ולבקש רשותך להיכנס. עֵשָׂה הכל כדי לא ליפול לחלישות הדעת כאשר אינך במקומך הטבעי. התעשת!! צור לך סביבת חיים מכובדת שתוכל **להתמקם** בה, **להתקומם**, **להתקיים ולהתקדם**. זכור – "בדרך שאדם רוצה לילך מוליכין אותו"¹⁵!

כאשר תתבונן בעצות אלו, דע, כי ערכן כפול ומשולש:

- א. ערכה העצמי של כל עצה בפני עצמה.
- ב. הכוח המתקבל מיחסי הגומלין הנכונים שבין העצות כולן.
- ג. ערכן מצד העובדה שהן מגלות מרחבי עצות נוספות בחינת "מצווה גוררת מצווה", כן גם עצה גוררת עצה.

11. יומא עה ע"א, על פי משלי יב כה.

12. פירוש הרמב"ם לאבות א ו.

13. בראשית לב ה.

14. רש"י שם.

15. מכות י ע"ב.

ד. סיכום

"כל הדרכים בחזקת סכנה"¹⁶. מצבים חדשים ושאינם מוכרים מזמנים ניסיונות מגוונים שתכליתם להעמידנו במבחן הערכים ולצרוף את נפשנו כ"צרוף את הכסף"¹⁷, אבל זה אפשרי רק אם נתכונן לקראתם ונקדם את פניהם:

א. נדע את כללות אופיים של ניסיונות אלה.

ב. נכיר את נקודות התרפה והחלשה שלנו.

ג. נציע נקודות תרופה וחשול להתמודדות מכובדת והגונה.

קווים אלה ניסינו לטוות ולהתוות במאמר זה ו"תן לחכם ויחכם עוד"¹⁸, אבל זכור: "לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה"¹⁹, לכן קבץ מתוך המאמר את הדברים הקרובים אל המעשה אחרי שנתחוורו לך מתוך הקדמותיהם הרעיוניות והשק אותם בים המציאות המורכבת. אתה הקברניט! ו"הבא ליטהר מסייעין בידו"²⁰.

16. על פי ירושלמי ברכות ד ד.

17. זכריה יג ט.

18. משלי ט ט.

19. משנה אבות א יז.

20. על פי יומא לח ע"ב.